SCREENING AF KULTURMILJØER

METODE-VEJLEDNING

ARKITEKTSKOLEN AARHUS

SCREENING AF KULTURMILJØER
METODEVEJLEDNING

Screening af kulturmiljøer
Metodevejledning
© Arkitektskolen Aarhus 2018
Udgivet med støtte fra Realdania

Redaktion:
Simon Ostenfeld Pedersen, Mogens A. Morgen

Mogens A. Morgen, Simon Ostenfeld Pedersen, Mette Boisen Lyhne, Cecilie Julie Nielsen, Teresa Østergaard Pedersen og Martin Weihe Esbensen har bidraget til metodevejledningen.

En stor tak til Marlene Stentoft Sørensen, Pernille Maria Voss og Karen Frederiksen fra Jammerbugt Kommune, der har ydet faglig sparring.

ISBN: 978-87-90979-82-9

Projektet udføres af

ARKITEKTSKOLEN AARHUS

I samarbejde med

Realdania

INDHOLD

S.3 FORORD
s.4 HVAD ER ET KULTURMILJØ
s.5 METODENS FORMÅL
s.7 METODENS PROCESFASER

S.8 1. OPSTART
s.9 ETABLERING AF ARBEJDSGRUPPE
s.9 SCREENINGENS FORMÅL
s.9 SCREENINGSKRITERIER

S.10 2. FORUNDERSØGELSE
s.11 BRUTTOLISTE
s.11 FORBEREDELSE AF BESIGTIGELSE
s.13 KATEGORISERING AF KULTURMILJØER

S.14 3. BESIGTIGELSE
s.15 DEN BÆRENDE FORTÆLLING
s.15 FOTOGRAFERING
s.15 BESKRIVELSE
s.17 VURDERING
s.19 KULTURMILJØETS VÆRDIER
s.29 KULTURMILJØETS EGENSKABER
s.41 AFGRÆNSNING

S.48 4. KONKLUSION
s.49 KONKLUSION PÅ VURDERING OG AFGRÆNSNING
s.49 UDVÆLGELSE AF KULTURMILJØER
s.49 AFRAPPORTERING

S.50 IMPLEMENTERING
s.51 IMPLEMENTERING OG FORMIDLING

SCREENING AF KULTURMILJØER (SAK) ER ET REDSKAB TIL AT VURDERE KULTURMILJØER UD FRA TYDELIGE PARAMETRE, SÅ KULTURARVENS VÆRDIER, EGENSKABER OG UDVIKLINGSPOTENTIALER BLIVER SYNLIGE OG KAN SKABE NYE MULIGHEDER OG INDSATSER MED HENBLIK PÅ AT BEVARE GENNEM UDVIKLING.

FORORD

Kulturmiljøer handler ikke blot om bevaring, men også om at de skal have værdi for mennesker i dag. De fysiske spor i kulturmiljøerne indeholder stedsspecifikke og ofte kraftfulde fortællinger, som potentielt kan styrke lokale erhverv og tiltrække nye beboere og turister, såfremt deres fortællekraft aktualiseres og aktiveres.

Arkitektskolen Aarhus har med projektet Screening af Danmarks Kulturmiljøer fokus på kulturmiljøerne i de danske kommuner, hvor arkitektskolen som et led i forsknings- og projektarbejdet har udviklet en ny metode til Screening Af Kulturmiljøer (SAK).

SAK-metoden er et enkelt værktøj til at vurdere kulturmiljøer og bebyggede helheder, som kan anvendes til at skabe overblik over kulturmiljøerne i kommunen og værdisætte, prioritere og udpege værdifulde kulturmiljøer. Metoden identificerer kulturmiljøernes værdier og egenskaber med fokus på den bærende fortælling. Derved bliver metoden et strategisk redskab i aktiveringen af kulturmiljøernes udviklingspotentialer.

Metoden er udviklet i en dialogbaseret proces med de kommuner, hvis kulturmiljøer Arkitektskolen Aarhus har screenet gennem projektperioden. Projektet er udført i samarbejde med Realdania.

Mogens A. Morgen
Professor, Arkitekt MAA

Simon Ostenfeld Pedersen
Lektor, Projektleder

HVAD ER ET KULTURMILJØ?

Rundt om i landet findes fine bebyggede helheder, som hver især udgør et kulturmiljø med dets helt egen historie. Et kulturmiljø omfatter en fortællende helhed, der f.eks. kan være opstået omkring et lokalt skibsværft, en sukkerproduktion, en landsby eller et fiskerleje ved kysten. Kulturmiljøerne er med til at skabe historisk bevidsthed og identitet – de er kommunernes historiske DNA.

Et kulturmiljø defineres som et geografisk afgrænset område, der i sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Et kulturmiljø omfatter således ikke kun enkeltstående kulturarvselementer som gravhøjen, vindmøllen eller herregårdens hovedbygning, men bebyggede helheder som landsbyen, fiskerlejet, råstofindustrien, herregårdsanlægget etc.

Et kulturmiljø er ikke evigt og permanent, men ændrer sig over tid. Vores vurdering af hvad der er et værdifuldt kulturmiljø forandres, og de kulturmiljøer vi finder
væsentlige i dag, er ikke nødvendigvis helt de samme som dem vi vil finde væsentlige om 30 år. Eksempelvis har miljøet omkring den gamle købstads bymidte en anden betydning i dag, hvor handel ikke længere er et kongeligt privilegium.

Kulturmiljøets værdi er ikke alene afhængig af miljøets alder og fysiske tilstand, men også af den fortællekraft som kulturmiljøet rummer. Det er afgørende for fortællekraften, at de elementer, der indgår i kulturmiljøets helhed, stadig er synlige og kan opleves i dag.

METODENS FORMÅL

Screening af kulturmiljøer (SAK) er et redskab til at vurdere kulturmiljøer ud fra tydelige parametre, så kulturarvens værdier, egenskaber og udviklingspotentialer bliver synlige og kan skabe nye muligheder og indsatser for bevaring gennem udvikling. Screeningsmetoden har en række fordele, der gør det enkelt for kommunerne at arbejde strategisk og målrettet med kulturmiljøerne:

OVERBLIK
Metoden synliggør kulturmiljøernes værdier og egenskaber som udviklingspotentiale i kommunen.

KVALIFICERING
Metoden kvalificerer kommunens bruttoliste over mulige kulturmiljøer.

KOMMUNEPLAN
Metoden kan anvendes til at udpege og afgrænse kulturmiljøer i kommuneplanlægningen.

STRATEGISK PLANLÆGNING
Metoden identificerer de stedbundne ressourcer med henblik på at træffe strategiske valg og bringe kulturmiljøerne i spil i et udviklingsperspektiv.

SCREENING
Screeningen er enkel og hurtig at udføre. Metoden benytter foreliggende materiale og besigtigelser og kan tilpasses efter behov og opdateres løbende.

KOMMUNENS HISTORISKE DNA
Metoden fremhæver kulturarvens markante fortællinger, der kan bidrage til at skabe historisk bevidsthed, identitet og ejerskab.

KOMMUNIKATION
Screeningens diagrammer og kort er lette at aflæse og kan fungere som dialogredskab, når der skal træffes beslutninger.

DET ER AFGØRENDE, AT UDPEGNINGEN OG AFGRÆNSNINGEN AF ET KULTURMILJØ RUMMER EN FORTÆLLING, DER HAR VÆRDI FOR MANGE MENNESKER I NUTIDEN

METODENS PROCESFASER

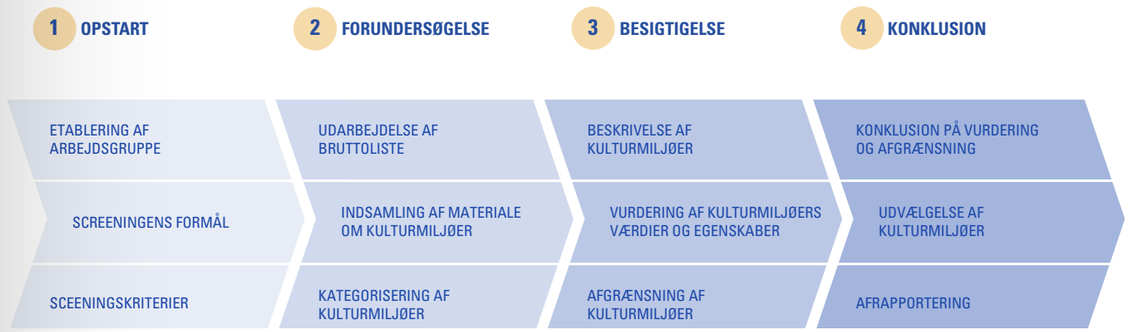

SCREENING AF KULTURMILJØER (SAK) BESTÅR AF FIRE OVERORDNEDE PROCESFASER:

1 **OPSTART**
Etablering af arbejdsgruppe og definition af screeningens formål og kriterier.

2 **FORUNDERSØGELSE**
Udvælgelse af kulturmiljøer til screeningen og indsamling af data, materiale og kort.

3 **BESIGTIGELSE**
Kulturmiljøerne besigtiges med efterfølgende beskrivelse og vurdering af værdier og egenskaber samt forslag til afgrænsning.

4 **KONKLUSION**
Konklusion på besigtigelser og udvælgelse af kulturmiljøer ud fra screeningens formål samt afrapportering og opfølgning på screeningens resultater.

IMPLEMENTERING
Efter screeningen af kulturmiljøer følger en implementering, hvor resultaterne af screeningen skal implementeres i planlægningen og formidles. En screening af kulturmiljøer kan opfylde flere formål: F.eks. at udpege kulturmiljøer i kommuneplanen, en temaplan, et konkret projekt, som grundlag for byfornyelser, SAVE, lokalplan eller have som mål at skabe indsatser i kulturmiljøer med særlige potentialer. Sidst i denne vejledning gives en række eksempler på, hvordan kommuner har anvendt en screening af kulturmiljøer.

1. OPSTART

I OPSTARTSFASEN ETABLERES ARBEJDSGRUPPEN, SCREENINGENS FORMÅL OG KRITERIER FOR UDVÆLGELSEN AF KOMMUNENS KULTURMILJØER DEFINERES, OG DER UDARBEJDES EN BRUTTOLISTE OVER KOMMUNENS KULTURMILJØER.

ETABLERING AF ARBEJDSGRUPPE

Arbejdsgruppen er den styrende og udførende aktør i screeningen af kommunens kulturmiljøer. For at sikre kvaliteten i screeningens proces og resultat, bør arbejdsgruppen have en bred og tværfaglig sammensætning, der afspejler metodens planmæssige og strategiske sigte.

ARBEJDSGRUPPENS SAMMENSÆTNING KAN BESTÅ AF DELTAGERE FRA:

- Kommunens planafdeling
- Det kulturhistoriske museum
- Foreninger og grupper med viden om kommunens historie, lokalområder og bevaringsværdier
- Eksterne konsulenter

Arbejdsgruppen bør som minimum bestå af personer i kommunen, som arbejder med planlægning og kulturmiljøer, og af deltagere fra det lokale museum, der har ansvaret for beskrivelserne af kulturmiljøerne.

I arbejdsgruppen udvælges en eller flere personer, der har ansvaret for screeningens samlede gennemførelse.

SCREENINGENS FORMÅL

Arbejdsgruppens første opgave er at definere formålet med screeningen af kommunens kulturmiljøer. Hvad vil vi med screeningen, og hvad skal vi efterfølgende med de udvalgte kulturmiljøer? En screening af kulturmiljøer vil ofte blive iværksat med et konkret formål som f.eks. at revidere kommuneplanen. Men screeningens resultater kan også implementeres i andre indsatser eller strategier, der kan bringe kommunens kulturmiljøer og deres potentialer i spil.

FORMÅLET MED SCREENINGEN KAN EKSEMPELVIS VÆRE:

- At resultatet skal indgå i kommuneplanlægningen
- At revidere kulturmiljøernes antal eller afgrænsninger
- At aktivere kulturmiljøerne i kommunens strategiske arbejde
- At indarbejde kulturmiljøerne i kommunens arkitekturpolitik
- At forberede SAVE-registreringer
- At lave lokalplan for kulturmiljøer med høj værdi
- At finde og udpege de kulturmiljøer, der fortæller om kommunens historiske særkende og identitet

SCREENINGSKRITERIER

Arbejdsgruppens anden opgave er at definere de kriterier, der er styrende for, om det enkelte kulturmiljø skal indgå i screeningen og kunne overvejes som et udvalgt kulturmiljø.

SCREENINGSKRITERIERNE KAN EKSEMPELVIS VÆRE:

- Kulturmiljøet skal indeholde et ensemble af bygninger eller en bebygget helhed (ikke enkeltbygninger, monumenter, landskaber, gravhøje eller lign.)
- Kulturmiljøet skal rumme en bærende fortælling, der kan opleves på stedet gennem synlige elementer
- Screeningen skal vægte tematisk eller geografisk spredning af kulturmiljøer i kommunen
- Screeningen skal vægte lokalt engagement i kulturmiljøerne, der kan virke som en positiv effekt
- Screeningen skal ikke prioritere kulturmiljøer, der allerede anses for at være beskyttede, eksempelvis gennem fredning
- Et på forhånd bestemt antal kulturmiljøer til besigtigelse og endelig udvælgelse
- Screeningen skal understøtte eksisterende værdier i kommunen, eksempelvis med afsæt i kommunens planstrategi eller turismestrategi, eller den skal styrke bosætningen i kommunen om kommunens historiske særkende og identitet

2. FORUNDERSØGELSE

I FORUNDERSØGELSEN INDSAMLES INFORMATION OG MATERIALE OM KULTURMILJØERNE. DET KAN VÆRE UDPEGNINGER, REDEGØRELSER, REGISTRANTER, KORT ELLER VIDEN HOS SPECIALISTER, BORGERE OG MEDARBEJDERE. FORUNDERSØGELSEN ER ET VIGTIGT GRUNDLAG FOR AT UDVÆLGE DE KULTURMILJØER, SOM SKAL INDGÅ I SCREENINGEN, OG FOR VURDERINGEN I NÆSTE FASE.

BRUTTOLISTE

For at identificere de kulturmiljøer, der skal indgå i screeningen, udarbejder arbejdsgruppen en bruttoliste med potentielle kulturmiljøer i kommunen.

BRUTTOLISTEN KAN INDEHOLDE:

- Kulturmiljøer udpeget i kommuneplanen
- Kulturmiljøer fra registreringer (Kulturarvsatlas, Kommuneatlas,Regionplaner, Landsbyregistreringer, Industriminder mv.)
- Kulturmiljøer fra historisk kildemateriale og litteratur
- Kulturmiljøer indstillet på baggrund af lokalt kendskab.

Det kulturhistoriske museum og kommunen har ofte en værdifuld viden, som er central for udarbejdelse af bruttolisten. Lokalforeninger og borgere kan også inddrages, såfremt udvælgelsen af kulturmiljøer på baggrund af screeningens kriterier kan styrkes ved inddragelsen. Hvis kommunen laver en forespørgsel til foreninger, lokalhistoriske arkiver eller andre aktører er det en god idé at gøre det klart, at ikke alle forslag til kulturmiljøer vil blive taget med i screeningen.

FORBEREDELSE AF BESIGTIGELSE

Arbejdsgruppen gennemgår bruttolisten for at finde de kulturmiljøer, som opfylder screeningskriterierne og skal besigtiges. Det er vigtigt, at screeningskriterierne er klart definerede for at kunne udvælge kulturmiljøerne. Eksempelvis sorteres fortidsminder, landskaber eller andre typer kulturmiljøer fra, hvis de ikke er omfattet af screeningskriterierne og derfor ikke skal medtages i screeningen.

Det anbefales at have fastlagt et omtrentligt antal kulturmiljøer, der skal indgå i screeningen. Det vil sikre omfanget og kvaliteten af opgaven. For nogle typer kulturmiljøer kan det være vanskeligt at vælge, hvilke skal med. Det kan eksempelvis være svært at udvælge, hvilke af kommunens landsbyer, herregårde eller andre store grupper af kulturmiljøer der skal screenes. I de situationer anbefales det at prioritere f.eks. de landsbyer, der formodes at have højest kvalitet, vurderet ud fra lokalt kendskab og/eller museets beskrivelser.

Det anbefales også at vægte det særligt egnskarakteristiske. Endeligt bør arbejdsgruppen drøfte, hvor mange inden for en bestemt kulturmiljøtype, der bør være med på listen.

Nettolisten med kulturmiljøer overføres til et besigtigelsesskema, der danner baggrund for den kommende besigtigelse. En skabelon og eksempler på udfyldte besigtigelsesskemaer kan fås ved henvendelse til Arkitektskolen Aarhus.

ET BESIGTIGELSESSKEMA KAN RUMME FØLGENDE:

- Ansvarlig for besigtigelsen
- Nummer på kulturmiljøet
- Navn eller stedsbetegnelse
- Kategorisering af tema og type
- Kort beskrivelse
- Vurdering af værdier og egenskaber
- Begrundelse for vurdering
- Bærende bevaringsværdier
- Anbefalinger
- Begrundelse for afgrænsning af kulturmiljøet

I forbindelse med forundersøgelsen fordeles kulturmiljøerne mellem de deltagere i arbejdsgruppen, der skal gennemføre besigtigelserne.
Der samles relevant litteratur og data om kulturmiljøerne, som skal bruges til besigtigelserne, samt printes kopier af:

- Besigtigelsesskema
- Oversigtskort med kommunens kulturmiljøer
- Kopi af eksisterende registreringer, redegørelser, kulturarvsatlas og andet relevant materiale
- Kort eller luftfoto af hvert kulturmiljø til brug ved afgrænsning

Hvis der ikke er offentlig adgang til kulturmiljøet, kan det være nødvendigt at lave aftale med ejeren om adgang inden besigtigelsen.

På besigtigelserne udfyldes skemaet med notater til senere renskrivning. Hvis flere deltager i besigtigelsen af kulturmiljøet, er det den ansvarlige for besigtigelsen af kulturmiljøet, der leder dialogen og noterer observationer og vurderinger i skemaet.

ET KULTURMILJØ OMFATTER EN FORTÆLLENDE HELHED, DER F.EKS. ER OPSTÅET OMKRING ET LOKALT SKIBSVÆRFT, EN SUKKER-PRODUKTION, EN LANDSBY, EN KØBSTAD ELLER ET FISKERLEJE VED STRANDEN

KATEGORISERING AF KULTURMILJØER

I forbindelse med screeningen foretages en kategorisering af kulturmiljøerne. Der er i tidens løb blevet anvendt mange forskellige kategorier i regionplaner og kommuneplaner. SAK-metoden har udarbejdet en enkel kategorisering af kulturmiljøer, som er koordineret med tidligere metoder. Men kommunen kan vælge at benytte en anden kategorisering eller tilføje sine egne temaer og typer. Der kan eksempelvis tilføjes landskaber og fortidsminder, hvis disse skal indgå i screeningen.

I denne kategorisering vælges først kulturmiljøets tema og dernæst type. I nogle kulturmiljøer kan der være flere temaer og typer. Eksempelvis:

BYMILJØ - Landsby, MAGT OG TRO - Slot

BYMILJØ
Købstad
Havneby
Stationsby
Landsby
Boligkvarter
Andelsby
Købmandsgård

KYSTMILJØ
Fiskerleje
Fyr og lodsvæsen
Havn

INDUSTRIMILJØ
Fabrik
Råstofindvinding
Skibsværft

FRITIDSMILJØ
Sommerhusområde
Hotel og kro
Sportsanlæg
Parkanlæg

LANDBRUGSMILJØ
Bondegård
Husmandskoloni
Vand- og vindmølle
Mejeri
Landvinding

MILITÆRE ANLÆG
Fæstning
Kaserne
Grænseovergang

MAGT OG TRO
Slot
Kloster
Herregård
Kirke
Råd- og domhuse
Mindesmærke

OFFENTLIG SERVICE
Sundheds- og omsorgs-institution
Skole og uddannelses-institution
Kulturinstitution
Fængsel
Teknisk anlæg
Infrastruktur

3. BESIGTIGELSE

METODENS TREDJE FASE BESTÅR AF BESIGTIGELSE AF KULTURMILJØERNE MED BESKRIVELSE, VURDERING OG FORSLAG TIL AFGRÆNSNING.

DEN BÆRENDE FORTÆLLING

Det er vigtigt for vurderingen af et kulturmiljø, at dets fortælling kan aflæses. Kulturmiljøer er ofte komplekse og kan rumme flere fortællinger. Det kan være en fordel at fokusere på én primær og bærende fortælling. Kulturmiljøets fortælling skal kunne opleves på stedet og forstås gennem en aflæsning af kulturmiljøets fysiske elementer. Elementerne kan f.eks. være bebyggelsen og bebyggelsesstrukturen, den rumlige organisering, gade- og vejforløb samt landskabelige elementer som voldanlæg, alléer, kanaler og diger.

Eksempelvis indeholder fortællingen om herregården ofte en række elementer: Hovedbygningen, ladegården, den indrammede gårdsplads, voldgravene, parken, stengærder og alléer i landskabet samt de nærliggende dyrkningslandskaber og driftsbygninger såsom mejerier, smedjer og møller.

Hvis kulturmiljøets fortælling ikke kan aflæses under besigtigelsen, f.eks. hvis væsentlige elementer er nedrevet, eller hvis kulturmiljøet på anden måde ikke opfylder screeningskriterierne, kan kulturmiljøet også frascreenes på dette tidspunkt i processen. Dette noteres i skemaet sammen med årsagen.

FOTOGRAFERING

Ved besigtigelsen af kulturmiljøerne anvendes fotoregistrering, der er en enkel måde at registrere på. Billederne er også vigtige for den efterfølgende beskrivelse af kulturmiljøet. Fotograferingen styres af kulturmiljøets fortælling, og hvordan den fremtræder i kulturmiljøets helhed og sammenhæng. Det er vigtigt at fotografere de væsentlige elementer, der har betydning for helheden med fokus på deres indbyrdes sammenhænge. For at dokumentere helheden i kulturmiljøet anbefales det, at fotograferingen fokuserer på miljøets forløb og struktur frem for eksempelvis på enkeltbygninger.

FOTOGRAFERINGEN SKAL INDEHOLDE:

- Fortællingens bærende elementer
- Kulturmiljøets sammenhænge og overgange
- Fortællingens synlige afgrænsning
- Fortællingens styrker og svagheder

Eksempelvis vil en købstad ofte have den stærkeste fortælling omkring bymidtens middelalderlige torve- og gadestruktur, et fiskerleje omkring kystmiljøets bebyggelse og moleanlæg i strandkanten og skibsværftet omkring i sine funktionsbygninger og dokanlæg på havnefronten.

BESKRIVELSE

Ved besigtigelsen tager den ansvarlige noter til en beskrivelse af kulturmiljøet. Den færdige beskrivelse skal være kort og præcis, og den skal være forståelig for såvel fagfolk som ikke-fagfolk.

I beskrivelsens skal det fremgå, hvilke elementer og strukturer der indgår i kulturmiljøets bærende fortælling.

Beskrivelsen bør også indeholde en beskrivelse af kulturmiljøets tilstand, aktuelle forhold, sårbarhed og eventuelle anbefalinger.

AGERSØ BY,
SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPEL PÅ BÆRENDE FORTÆLLING

Kulturmiljøets fortælling i eksemplet med Agersø By knytter sig til ø-samfundets tradition inden for både landbrug og fiskeri. Fortællingen kommer synligt til udtryk i landsbystrukturen med snoede veje og stengærder, der fører fra gadekæret og ud i byen, videre ud i landskabet med den omkringliggende stjerneudstykning og til havnen, hvilket vidner om de forskellige næringsveje som øboerne har benyttet sig af. Desuden er landsbyens uudflyttede gårde, gadehuse og mølle samt havnen med færgeleje, skibsværft, fiskerihavn og lystbådehavn synlige elementer, som tilsammen formidler kulturmiljøets fortælling

EKSEMPEL PÅ BESKRIVELSE

Agersø By består af såvel havnemiljø som landsby. I byens østlige del er havnen med færgeleje, skibsværft, fiskerihavn og lystbådehavn, mens den vestlige del består af landsby med uudflyttede gårde og gadehuse. Landsbyens bebyggelse samler sig omkring et stort gadekær, der udgør byens centrum. Byen fremstår som et samlet og velbevaret landsbysamfund med gårde, snoede vejforløb og stengærder og derudover bl.a. en kirke, kro, skole og vindmølle.

Havnemiljøet er aktivt og bruges primært til erhvervs- og fritidsfiskeri. Funktionsbygningerne er bærende elementer i kulturmiljøet. Nogle af havnens bygninger er i forfald, herunder den store værftsbygning. Landsbyen med sine bygninger, struktur og stendiger er generelt velbevaret.

VURDERING

Vurderingen omfatter kulturmiljøets værdier og egenskaber inden for forskellige parametre. Vurderingen benytter tre værdiparametre: Arkitektonisk værdi, kulturhistorisk værdi og integritetsværdi. Parametrene korresponderer med lignende metoder til vurdering af bevaringsværdier som eksempelvis SAVE og metode til Vurdering Af Fredningsværdier (VAF). Endvidere vurderes kulturmiljøets egenskaber inden for fire parametre: Turisme, bosætning, erhverv og kultur. Disse parametre konvergerer med kommunernes politik og udviklingsområder.

Formålet med vurderingen er at skabe et effektivt og sammenligneligt grundlag for bevaring og udvikling af kommunens kulturmiljøer. Vurderingen giver overblik over kulturmiljøernes værdier og iboende egenskaber i dets nuværende form, her og nu, så der dannes det bedst mulige grundlag for bevaring af kulturmiljøets værdier og aktivering af dets potentialer.

Vurderingen sker på en skala fra 1 til 5, hvor 1 er lavest og 5 er højest. Vurderingen grupperes således i høj værdi (4-5), middel værdi (3) og lav værdi (1-2). Det anbefales at starte med at vurdere om der er tale om lav, middel eller høj værdi for parameteret, inden den endelige værdi fastsættes. Vurderingen af de forskellige parametre indsættes i et vurderingsdiagram for hvert af de screenede kulturmiljøer, så der på en enkel og overskuelig måde skabes et grafisk overblik til sammenligning af kommunens forskellige kulturmiljøer.

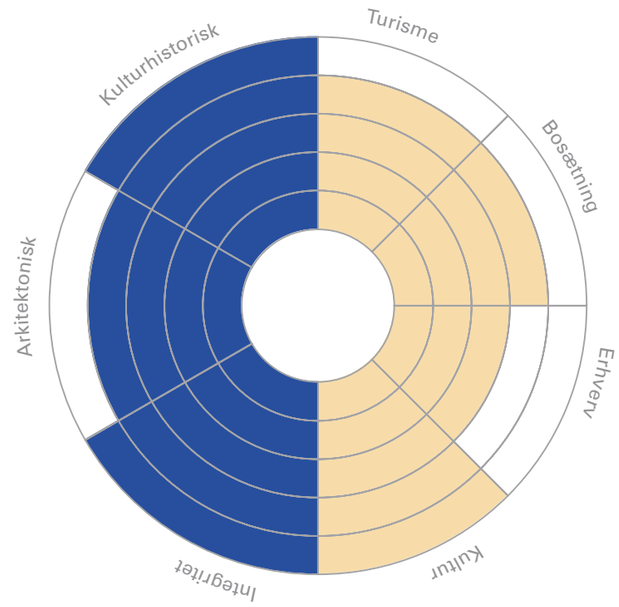

VÆRDISÆTNING EGENSKABER

VURDERING AF KULTURMILJØETS VÆRDIER

Vurderingen af kulturmiljøets værdier baserer sig på de faglige kompetencer hos den eller dem, som besigtiger kulturmiljøet, og skal være vidensbaseret og velargumenteret. For alle værdisætninger gælder, at kulturmiljøets værdier skal være aflæselige i dag.

Vurderingen af kulturmiljøets værdier er baseret på følgende tre parametre:

KULTURHISTORISK VÆRDI:
Hvordan vurderes kulturmiljøets historiske betydning og kulturhistoriske fortælleværdi?

ARKITEKTONISK VÆRDI:
Hvordan vurderes kulturmiljøets arkitektoniske, rumlige og formmæssige kvaliteter?

INTEGRITETSVÆRDI:
Hvordan vurderes kulturmiljøets helhed og sammenhæng?

I en vurdering af et kulturmiljøs værdier kan der anvendes mange forskellige prioriterings- og værdikriterier. SAK-metoden har samlet vurderingen af kulturmiljøets værdier i tre parametre, som er sammenlignelige med nationale og internationale metoder.

Den faglige vurdering og værdisætning skal være enkel og forståelig, så kulturmiljøerne kan sammenlignes og værdierne prioriteres. Kriterier som tilstand, æstetik eller om kulturmiljøet er repræsentativt hører under de tre overordnede parametre. Tilstand og æstetik indgår i vurderingen af den arkitektoniske værdi, og vurderingen af om kulturmiljøet er sjældent eller repræsentativt indgår i den kulturhistoriske værdi.

KULTURHISTORISK
VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi handler om kulturmiljøets historiske betydning og kulturhistoriske fortælleværdi, herunder om kulturmiljøet afspejler bolig-, arbejds-, og produktionsvilkår samt andre væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Den kulturhistoriske værdi skal tilskrives kulturmiljøets fortællekraft, som kan ses eller opleves på stedet. Det betyder, at kulturhistorien skal kunne fæstnes til bygninger, elementer eller spor, for at kunne vurderes som en værdi. Er aflæseligheden svækket, vil det også svække den kulturhistoriske værdi.

Eksempelvis er det afgørende for værdisætningen af Allingåbro stationsområde, at stationsbygning, pakhus, retiradebygning og skinneanlæg er bevaret

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ KULTURHISTORISK VÆRDI

EKSEMPEL MED **LAV VÆRDI**

NEES SUND,
THISTED KOMMUNE

Nees Sund har en lav kulturhistorisk værdi, fordi der ikke længere findes spor efter den oprindelige færgeovergang, som forbandt halvøen Næs med Sydthy. Anlægget er nyere og rummer i mindre grad kulturhistoriske, fortællende elementer.

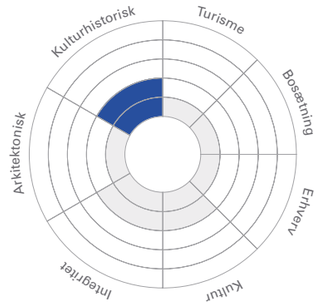

EKSEMPEL MED **MIDDEL VÆRDI**

HIRTSHALSBANEN,
HJØRRING KOMMUNE

Hirtshalsbanen har en middel kulturhistorisk værdi, fordi kulturmiljøet har bevaret væsentlige elementer som stationsbygninger og banetracé, der beretter om lokalbanestrækningen Hjørring-Tornby-Hirtshals. Bevaringsværdierne knytter sig hovedsageligt til de bevarede stationsbygninger, der dog er svære at aflæse som en del af miljøet, da de kun delvist er bevaret.

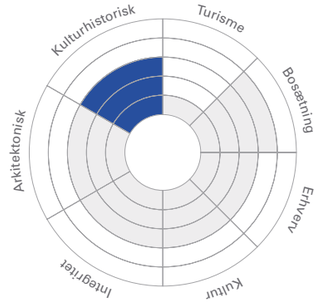

EKSEMPEL MED **HØJ VÆRDI**

SPROGØ,
SLAGELSE KOMMUNE

Sprogø har en høj kulturhistorisk værdi, fordi bygningsanlæggene på den lille ø afspejler øens geografisk vigtige placering midt i Storebælt. Øen rummer synlige rester af borganlæg fra 1100-tallet, Den Kellerske Anstalt, som isolerede unge "letfærdige og løsagtige" kvinder fra omverdenen i perioden fra 1923 til 1961. I dag udgør øen et vigtigt punkt på Storebæltsforbindelsen.

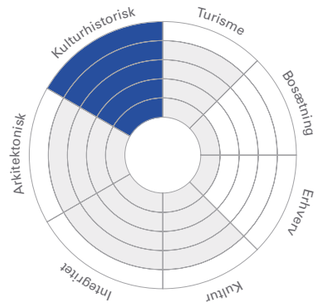

ARKITEKTONISK
VÆRDI

Den arkitektoniske værdi vurderer kulturmiljøets bebyggede helhed, udformning og materialitet samt landskabelige bearbejdning og byplanens rumlige organisering. Værdisætningen foretages ikke alene på bygningsniveau, men er en vurdering af kulturmiljøets helhed. Et væsentligt parameter for vurderingen af kulturmiljøets arkitektur er, om den er et udtryk for den kultur eller funktion, der gav anledning til opførelsen. Kulturmiljøets tilstand indgår også i vurderingen. Hvis arkitekturen er præget af forfald eller omdannelser, der forringer kvaliteten, vil det trække ned i vurderingen. Men der kan også være tale om flere lag af historie i et kulturmiljø, som styrker den arkitektoniske værdi. Der kan kun tilskrives arkitektonisk værdi til bygningselementer, der kan ses eller opleves fysisk.

Eksempelvis har fiskerlejet Hesnæs, hvis bebyggelse og anlæg ved havnen har en ydmyg karakter, en høj arkitektonisk værdi, pga. sit bevarede, autentiske bygningsudtryk og visuelle sammenhæng med de foranliggende fiskerhuse og havet.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ ARKITEKTONISK VÆRDI

EKSEMPEL MED **LAV VÆRDI**

ULVEDYBET DIGE OG PUMPESTATION,
JAMMERBUGT KOMMUNE

Ulvedybet Dige og Pumpestation har en lav arkitektonisk værdi, fordi de arkitektoniske elementer udgøres af en enkelt bygning, en pumpestation fra 1971, og derudover af det kultiverede landskab med dige og afvandingskanaler, der samlet ikke har større arkitektoniske kvaliteter.

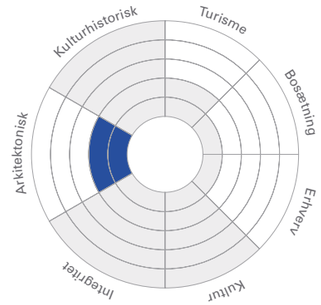

EKSEMPEL MED **MIDDEL VÆRDI**

LIVØ,
VESTHIMMERLAND KOMMUNE

Den Kellerske Anstalt på Livø har en middel arkitektonisk værdi, fordi bebyggelsen på Livø danner en ensartet bystruktur med homogene bygninger i traditionel byggeskik og i god vedligeholdelsesstand. Bygningerne udgør samlet en arkitektonisk helhed uden udprægede enkeltstående værdier.

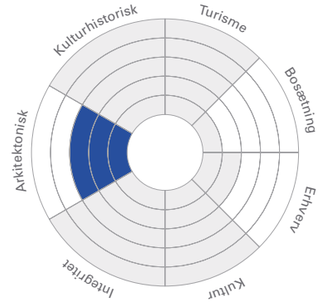

EKSEMPEL MED **HØJ VÆRDI**

KØBSTADEN SVANEKE,
BORNHOLMS REGIONSKOMMUNE

Svaneke har en høj arkitektonisk værdi, fordi den udgør en velbevaret købstad med mange fine eksempler på bygninger fra midten af 1800-tallet. Bymiljøet er præget af de gamle huse i oprindelig udformning, byens røde tegltage, haver og hegn, intakte gadeforløb og pladser og begrænset nybyggeri, hvilket understreger karakteren af en yderst velbevaret købstad.

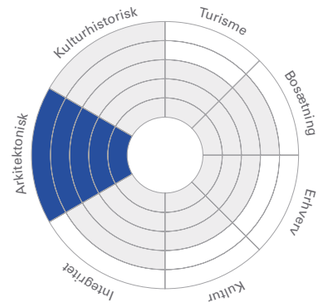

INTEGRITETS-
VÆRDI

Integritetsværdien vurderer hvor intakt kulturmiljøets bevarede elementer, helheder og sammenhænge er. Et væsentligt parameter for vurderingen af integritetsværdien er, at betydelige dele af kulturmiljøets oprindelige struktur og deres indbyrdes relation er intakt og aflæselig. Ligeledes vægtes også sammenhængen med kulturmiljøets omgivelser.

Eksempelvis har en landsby med ombyggede huse stadig en høj integritetsværdi, hvis byens bebyggelses- og vejstruktur er bevaret.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ INTEGRITETSVÆRDI

EKSEMPEL MED **LAV VÆRDI**

BØTØ,
GULDBORGSUND KOMMUNE

Den oprindelige landsby Bøtø har en lav integritetsværdi, fordi der i miljøet kun er bevaret svage reminiscenser tilbage af landsbyens oprindelige struktur, som i dag bærer tydeligt præg af områdets mange udstykninger til sommerhusbebyggelse. Det centrale Bøtø opleves som fragmenteret og er præget af uheldige ombygninger.

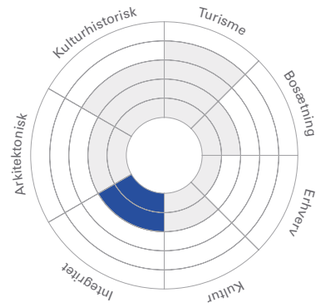

EKSEMPEL MED **MIDDEL VÆRDI**

HESSEL SKOVBAKKER,
VESTHIMMERLANDS KOMMUNE

Hessel Skovbakker har en middel integritetsværdi, fordi kulturmiljøet er vanskeligt at aflæse som en sammenhængende helhed. Hessel Skovbakker udgøres af et stort kulturlandskab, hvor de tilhørende gårde hovedsageligt er omdannede og præget af store tilbygninger. Herregården Hessel er det bedst bevarede eksempel på områdets oprindelige gårdbebyggelser.

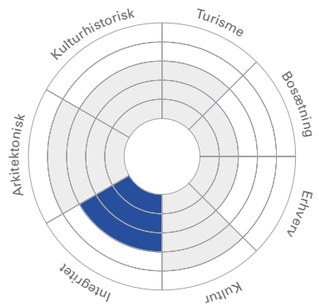

EKSEMPEL MED **HØJ VÆRDI**

LYØ BY,
FAABORG-MIDTFYN KOMMUNE

Forteklyngebyen Lyø på øen af samme navn har en høj integritetsværdi, fordi byen har bevaret sin oprindelige struktur med udskiftningshegn, fem gadekær og mange velbevarede huse og gårde, hvoraf kun få er udflyttet. Byen udgør et yderst sammenhængende kulturmiljø med fortættede, krogede gader og åbne byrum omkring gadekær og forte.

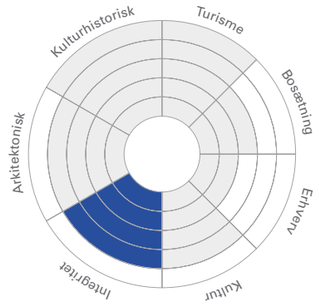

AGERSØ BY
SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPLER PÅ KULTURHISTORISK, ARKITEKTONISK OG INTEGRITETSVÆRDI
I AGERSØ BY, SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPEL PÅ **KULTURHISTORISK VÆRDI**

Agersø By har en høj kulturhistorisk værdi, fordi fortællingen, som knytter sig til øsamfundets tradition inden for både landbrug og fiskeri, kommer tydeligt til udtryk i landsbyens bebyggelse med de uudflyttede gårde, vindmøllen og havnemiljøet med færgeleje, skibsværft og fiskerihavn. Alle udgør synlige elementer, som gør den kulturhistoriske udvikling let aflæselig.

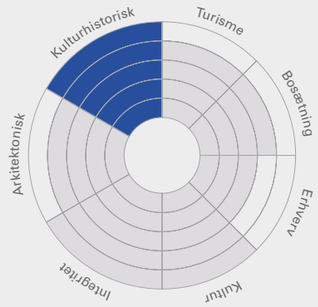

EKSEMPEL PÅ **ARKITEKTONISK VÆRDI**

Agersø By har en høj arkitektonisk værdi, fordi bygningerne i byen er velbevaret og velholdt. Kulturmiljøets landsbystruktur og bebyggelse er harmonisk og autentisk med gadekæret som det centrale og atmosfærefyldte udgangspunkt for de snoede gadeforløb med tilstødende gårde og gadehuse samt havnens bevarede funktionsbygninger, som fortæller om udviklingen.

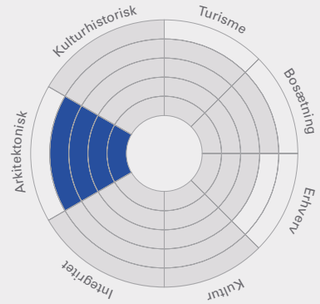

EKSEMPEL PÅ **INTEGRITETSVÆRDI**

Agersø By har en høj integritetsværdi, fordi byen fremstår som et intakt landsbymiljø, der har bevaret sin tydelige struktur og forbindelse til havnen. De centrale elementer udgøres af gadekæret, de snoede vejforløb og stengærder, som binder by- og havnemiljø sammen til ét helstøbt kulturmiljø samt de mange uudflyttede gårde, der vidner om landsbyens oprindelige opbygning.

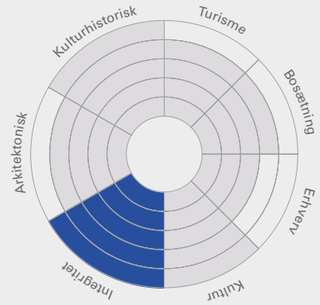

VURDERING AF KULTURMILJØETS EGENSKABER

Vurderingen af kulturmiljøets iboende egenskaber er en enkel indikator for, hvilke egenskaber et kulturmiljø har. Vurderingen af kulturmiljøets iboende egenskaber ser på kvaliteter i kulturmiljøet, der kan virke som en ressource eller kan fremme en positiv udvikling.

Vurderingen af kulturmiljøets iboende egenskaber er baseret på følgende fire parametre:

TURISME:
Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan fremme turisme og/eller turismerelateret virksomhed?

BOSÆTNING:
Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan fremme bosætning og/eller motivere tilflytning?

ERHVERV:
Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan rumme og/ eller tiltrække virksomheder og erhverv?

KULTUR:
Har kulturmiljøet særlige egenskaber inden for formidling og/eller kulturoplevelser i kraft af aktivering af stedets fortælling?

Et villakvarter med en høj arkitektonisk værdi og sammenhæng med natur og grønne områder vil ofte have høje egenskaber for bosætning. En ladeplads ved kysten vil ofte have høje egenskaber for turisme, og – hvis der er et aktivt fiskemiljø – for erhverv, mens det vil have lavere egenskaber for bosætning.

Egenskaber ved et kulturmiljø kan i nogle tilfælde understøtte hinanden. Eksempelvis kan oplevelses- og fortælleværdier, der knytter sig til et tidligere industrimiljø, bidrage til nye virksomheder i miljøet. Der findes der flere gode eksempler på hvordan tidligere fabrikker, slagterier og banegårde er blevet transformeret til at rumme nye erhverv. Men hvis kulturmiljøet ikke har tilstrækkelige egenskaber, der kan rumme nye typer virksomheder, vil det afspejle sig i et lavt potentiale for erhverv. Det kan eksempelvis være tilfældet for et lukket kalkværk eller et historisk færgested.

I vurderingen af kulturmiljøets egenskaber skal de almene egenskaber vægtes og ikke egenskaber for f.eks. en snæver interessegruppe. Vurderingen kan også suppleres af data fra relevante kilder som f.eks. ejendomspriser, infrastruktur og planlægning, men det bør begrænse sig til faktorer, der vedrører kulturmiljøet. Det anbefales også at holde vurderingen enkel, så der tegner sig et klart billede af kulturmiljøets ressourcemæssige egenskaber, som er forståelig for andre.

TURISME-
EGENSKABER

Turisme afspejler i hvor høj grad kulturmiljøet kan rumme og tiltrække turister eller turismerelateret virksomhed. Har kulturmiljøet egenskaber af betydning for turismen, eller iboende egenskaber, der kan aktiveres og bidrage til at udvikle turisme.

For at vurdere kulturmiljøets egenskaber inden for turisme anvendes en række kriterier, der kan benyttes som kontrolspørgsmål. Ikke alle kriterier vil være relevante for alle kulturmiljøer.

DER OPSTILLES FØLGENDE KRITERIER FOR VURDERINGEN:

- Er kulturmiljøets fortælling relevant for turisme?
- Har kulturmiljøets fortælling tilknytning til en overordnet lokal, regional eller national fortælling?
- Har kulturmiljøet særlige oplevelsesværdier med relevans for turisme?
- Har kulturmiljøet et bredt turistsegment, eller henvender det sig til en bestemt type af turister, som f.eks. særligt kulturinteresserede?
- Er der i forvejen turisme i området?
- Er der adgang til kulturmiljøet? Helt, delvist eller begrænset?
- Er kulturmiljøet let tilgængeligt, og understøtter veje og stiforløb færdsel til og omkring kulturmiljøet?
- Er der mulighed for ophold i, eller i nærheden af, kulturmiljøet? Er der mulighed for overnatning i, eller i nærheden af, kulturmiljøet?
- Er der efterspørgsel efter ferieboliger i området?

Eksempelvis har en herregård eller et kystmiljø typisk stærkere egenskaber for turisme end en husmandskoloni, der er mindre attraktiv for turisme og destinationsudvikling.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAVE, MIDDEL OG HØJE EGENSKABER FOR TURISME

EKSEMPEL MED **LAVE EGENSKABER**

RÆVEBAKKERNE HUSMANDSUDSTYKNING,
SAMSØ KOMMUNE

Rævebakkerne husmandsudstykning er vurderet til at have lave egenskaber for turisme, fordi fortællingen omkring og værdien af kulturmiljøet primært knytter sig til udstykningsformen og de små husmandssteder. Rævebakkerne er et fint kulturhistorisk og arkitektonisk eksempel herpå, men har ikke særlige oplevelsesværdier eller egenskaber, der henvender sig bredt mod turisme.

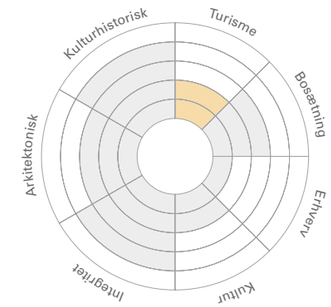

EKSEMPEL MED **MIDDEL EGENSKABER**

ALLINGÅBRO STATIONSOMRÅDE,
NORDDJURS KOMMUNE

Allingåbro Stationsområde har middel egenskaber for turisme, fordi det intakte stationsområde med stationsbygning, pakhus, retiradebygning og skinneanlæg rummer oplevelsesværdier, der formidler fortællingen om stationsbyen. Fortællingen henvender sig primært til kulturinteresserede, men turismepotentialet styrkes ved, at der i stationsbygningen udlejes skinnecykler og overnatning i togvogne.

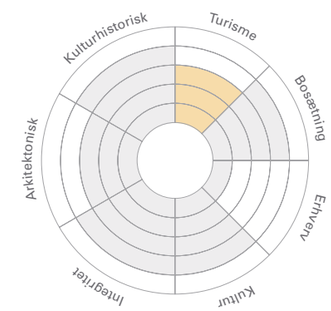

EKSEMPEL MED **HØJE EGENSKABER**

NORDBY LANDSBY,
SAMSØ KOMMUNE

Nordby Landsby på Samsø har høje egenskaber for turisme, fordi byen er yderst velbevaret og de små bindingsværkshuse og gadekæret udgør et autentisk og atmosfærefyldt landsbymiljø. Centralt i bykernen ligger en bevaret forte med et gult klokketårn fra 1857, majstang og det gamle gadekær.Byen ligger placeret centralt på nordøen og danner et naturligt knudepunkt for turismen.

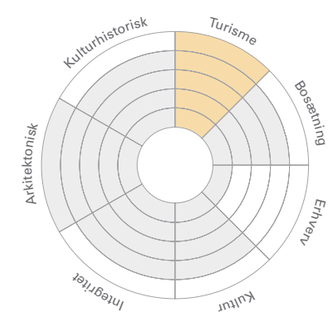

BOSÆTNINGS-
EGENSKABER

Bosætning afspejler i hvor høj grad kulturmiljøet kan rumme eller tiltrække bosætning, inden for kulturmiljøets afgrænsning, eller styrke egnstilflytning til området. Har kulturmiljøet egenskaber af betydning for bosætning eller iboende egenskaber, der kan aktiveres og bidrage til øget bosætning i kulturmiljøet?

For at vurdere kulturmiljøets egenskaber inden for bosætning anvendes en række kriterier, der kan benyttes som kontrolspørgsmål. Ikke alle kriterier vil være relevante for alle kulturmiljøer.

DER OPSTILLES FØLGENDE KRITERIER FOR VURDERINGEN:

- Tilfører kulturmiljøet en særlig værdi for beboerne?
- Er der attraktive boliger i kulturmiljøet?
- Er der bygninger, som kan transformeres til boliger, i kulturmiljøet?
- Hvordan er kulturmiljøets placering i forhold til skole, daginstitutioner, indkøb og bymiljø?
- Har kulturmiljøet attraktive omgivelser i form af en særlig bygningskultur, natur eller attraktioner?
- Er bygninger og boliger i kulturmiljøet generelt i god stand?
- Hvordan er omsætningen af boliger i kulturmiljøet? F.eks. vurderet ud fra liggetider.
- Hvordan er transportmulighederne til/fra kulturmiljøet? Er der veje, cykelstier eller offentlig transport?

Eksempelvis har et bevaringsværdigt villakvarter eller en velbevaret købstad bedre egenskaber for bosætning end et fabriksmiljø, der er mindre attraktiv for beboere eller tilflyttere.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ EGENSKABER FOR BOSÆTNING

EKSEMPEL MED **LAVE EGENSKABER**

KETTRUP BJERGE VEJ VEST,
JAMMERBUGT KOMMUNE

Kettrup Bjerge Vej Vest har lave egenskaber for bosætning, fordi området udelukkende rummer sommerhuse og bunkeranlæg fra 2. verdenskrig og dermed ikke har mulighed for at tiltrække eller rumme helårsbeboelse.

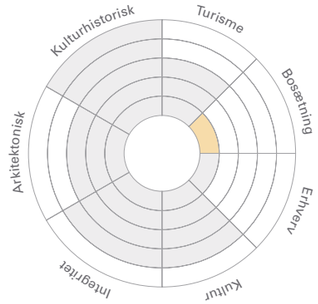

EKSEMPEL MED **MIDDEL EGENSKABER**

KALVØ,
AABENRAA KOMMUNE

Kalvø har middel egenskaber for bosætning, fordi halvøen rummer få men fine bebyggelser fra det tidligere Kalvø Skibsværft som f.eks. bestyrerboligen og arbejderboligerne med tilhørende haver, der alle er egnede til beboelse. Boligerne ligger i et naturskønt område i Genner Bugt, som dog samtidig er kendetegnet ved den isolerede placering på den lille halvø.

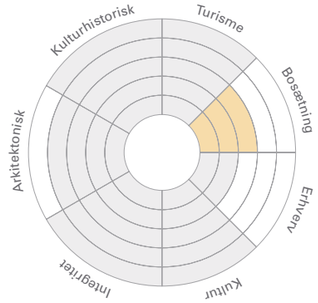

EKSEMPEL MED **HØJE EGENSKABER**

AUGUSTENBORG,
SØNDERBORG KOMMUNE

Hertugbyen Augustenborg har høje egenskaber for bosætning, fordi byen rummer fine boligområder i Slotsallé og Storegade, der egner sig fortrinligt til beboelse. Kulturmiljøet kan således både tiltrække og rumme bosætning – ikke mindst pga. sin centrale placering i byen op ad Augustenborg Slots høje kulturarvsværdier samt nærheden til naturområder.

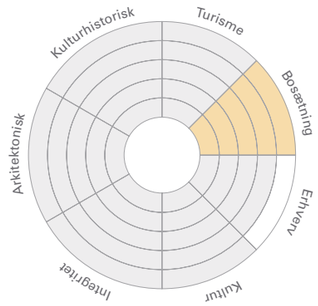

ERHVERVS-
EGENSKABER

Erhverv afspejler i hvor høj grad kulturmiljøet kan rumme eller tiltrække virksomheder og erhverv, eller kan styrke egnens erhvervsudvikling. Har kulturmiljøet iboende egenskaber af betydning for erhverv eller virksomheder, der kan aktiveres og bidrage til erhvervsudvikling?

For at vurdere kulturmiljøets egenskaber inden for erhverv anvendes en række kriterier, der kan benyttes som kontrolspørgsmål. Ikke alle kriterier vil være relevante for alle kulturmiljøer.

DER OPSTILLES FØLGENDE KRITERIER FOR VURDERINGEN:

- Kan kulturmiljøet tilføre virksomheder en særlig værdi eller branding?
- Er der bygninger i kulturmiljøet, som egner sig til erhverv, eller som kan transformeres til erhverv?
- Er kulturmiljøet tilgængeligt?
- Er der adgang til veje, offentlig transport mm?
- Hvordan er kulturmiljøets planmæssige forhold?
- Er der restriktioner i forhold til anvendelse eller zone?
- Hvordan er kulturmiljøets placering i forhold til øvrigt erhverv og arbejdskraft?
- Henvender kulturmiljøet sig til flere typer af erhverv eller en mere snæver gruppe?

Eksempelvis har en funktionstømt industribygning ofte bedre iboende egenskaber for at rumme erhverv og nye virksomheder end en mindre landsby eller et boligområde, der grundet restriktioner for anvendelse er mindre egnet for erhvervsudvikling.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ EGENSKABER FOR ERHVERV

EKSEMPEL MED **LAVE EGENSKABER**

BADEHUSENE PÅ VESTERSTRAND,
ÆRØ KOMMUNE

Badehusene på Vesterstrand har lave egenskaber for erhverv, fordi kulturmiljøets bebyggelse udelukkende består af badehuse, som i sig selv ikke kan rumme erhverv, og fordi en udbygning af kulturmiljøet med erhverv ville ødelægge de unikke kendetegn ved badehusmiljøet.

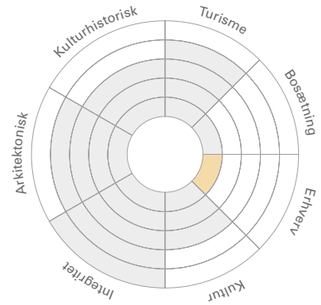

EKSEMPEL MED **MIDDEL EGENSKABER**

DOVERODDE,
THISTED KOMMUNE

Doverodde har middel egenskaber for erhverv, fordi den lille havneby ved Limfjorden hovedsagligt rummer beboelse og turisme. Kulturmiljøets kerne består af en stor købmandsgård, pakhus, betonsilo, kro og en havn. Købmandsgården og siloen bruges i dag til turistformål og havnen er hovedsagligt hjemsted for fritidsfiskere.

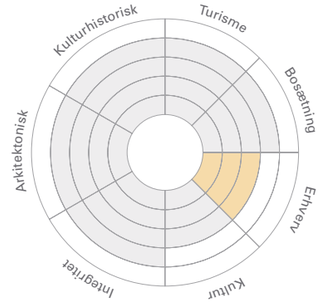

EKSEMPEL MED **HØJE EGENSKABER**

NAKSKOV SKIBSVÆRFT OG ROSNÆS,
LOLLAND KOMMUNE

Nakskov Skibsværft har høje egenskaber for erhverv, fordi kulturmiljøets oprindelige industri- og funktionsbygninger er bevaret og kan udgøre rammen for mange forskellige typer af erhverv. Både værftsgrunden og havebyen Rosnæs har en bynær placering samt nem adgang til transport og rummer dermed potentialer for udvikling inden for erhverv og industri.

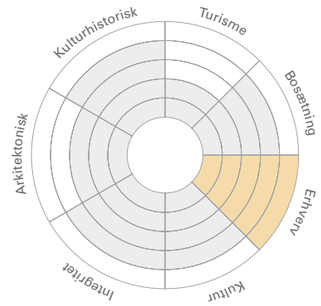

KULTUR-
EGENSKABER

Kultur afspejler i hvor høj grad kulturmiljøet har egenskaber for formidling, kulturoplevelser eller har særlige kvaliteter for aktivering af kulturmiljøets bærende fortælling. Har kulturmiljøet iboende egenskaber af betydning for kulturformidling eller oplevelser, der kan aktiveres og bidrage til oplevelser af miljøets fortælling og kultur? Kulturmiljøets egenskaber for kultur kan have en sammenhæng med dets egenskaber for turisme. Det er eksempelvis tydeligt i Brødremenighedsbyen Christiansfeld, hvor kultur og arkitektur er grundlag for turisme. Men et kulturmiljø kan også have en kulturfortælling af væsentlig betydning, der har mindre egenskaber for turisme. Det er eksempelvis ofte tilfældet med en velbevaret husmandsudstykning eller et industrimiljø.

For at vurdere kulturmiljøets egenskaber inden for kultur anvendes en række kriterier, der kan benyttes som kontrolspørgsmål. Ikke alle kriterier vil være relevante for alle kulturmiljøer.

DER OPSTILLES FØLGENDE KRITERIER FOR VURDERINGEN:

- Er kulturmiljøets fortælling af national, regional eller lokal betydning?
- Har fortællingen en kobling til andre elementer som f.eks. bygninger eller andet, der underbygger kulturhistorien?
- Har fortællingen en særlig unik karakter eller en særlig repræsentativ karakter?
- Er fortællingen synlig i kulturmiljøet?
- Hvor udbredt er kendskabet til fortællingen/kulturmiljøet?
- Kan oplevelsen af kulturmiljøets fortælling styrkes gennem formidling?
- Er kulturmiljøet egnet til kulturelle aktiviteter eller begivenheder?
- Er kulturmiljøet tilgængeligt og med offentlig adgang?

Eksempelvis har en gamle sukkerfabrik eller et fyrtårn ofte bedre iboende egenskaber for at aktivere og formidle kulturoplevelser end en affolket landsby.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER MED LAV, MIDDEL OG HØJ EGENSKABER FOR KULTUR

EKSEMPEL MED **LAVE EGENSKABER**

SKÆRBÆK,
TØNDER KOMMUNE

Stationsbyen Skærbæk har lave egenskaber for kulturoplevelser, fordi kulturmiljøets fortælling om stationsbyen er fragmenteret. Stationsbygningen står tom, og det gamle hotel på hjørnet af Østergade og Ribevej er nedrevet og erstattet af et supermarked. Kulturmiljøets fortælling er generelt svær aflæselig og dermed svær at aktivere i en kulturel sammenhæng.

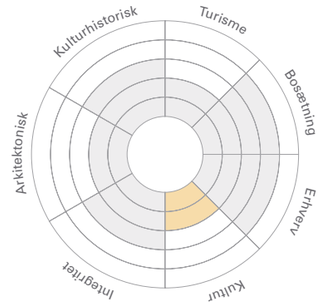

EKSEMPEL MED **MIDDEL EGENSKABER**

LØJT KIRKEBY,
AABENRAA KOMMUNE

Løjt Kirkeby har middel egenskaber for kultur, fordi kulturmiljøet udgøres af en velbevaret landsbykerne fra 1700-tallet, der kan formidles som et selvstændigt kulturmiljø. Byen har velbevarede bygninger fra denne periode, som f.eks. husmandsteder og småhuse, der har været hjemsted for håndværkere og landarbejdere. Disse bygninger udgør væsentlige fortællende elementer i kulturmiljøet og kan aktiveres i en formidlingssammenhæng.

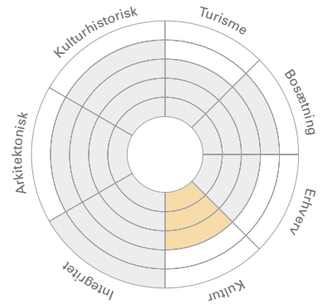

EKSEMPEL MED **HØJE EGENSKABER**

MARSTAL,
ÆRØ KOMMUNE

Marstal på Ærø har høje egenskaber for kultur, fordi kulturmiljøet udgør en intakt helhed, hvor den maritime historie opleves overalt. Både havnens og byens bebyggelse er velbevaret og afspejler tydeligt byens status som handels- og søfartscentrum. Kulturmiljøets fortælling kan let omsættes til såvel kulturel formidling som oplevelser, der knytter sig til byens udvikling.

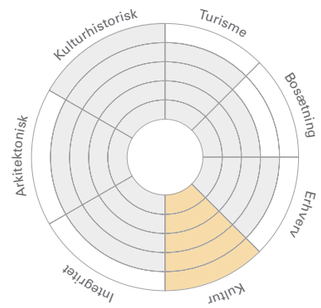

AGERSØ BY,
SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPLER PÅ KULTURHISTORISK, ARKITEKTONISK OG INTEGRITETSVÆRDI
I AGERSØ BY, SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPEL PÅ **EGENSKABER FOR TURISME**

Agersø By har høje egenskaber for turisme, fordi byen har bevaret sit autentiske landsby- og havnemiljø. Byens udprægede idylliske landsbyudtryk samt havnens bevarede bebyggelse og fortsatte aktivitet, danner tilsammen et ideelt grundlag for udvikling af turismerelateret virksomhed. Desuden udgør Agersø By et naturligt udgangspunkt for ø-turisme på Agersø.

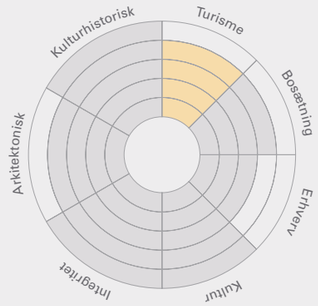

EKSEMPEL PÅ **EGENSKABER FOR BOSÆTNING**

Agersø By har høje egenskaber for bosætning, fordi kulturmiljøet udgør det største og mest sammenhængende bebyggede miljø på øen, som med sit autentiske udtryk og velbevarede bygningsmasse både har potentiale for at tiltrække og rumme bosætning. Derudover har byen en strategisk placering i forhold til transport mellem Stigsnæs og Agersø ø.

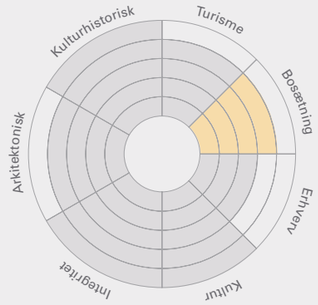

EKSEMPEL PÅ **EGENSKABER FOR ERHVERV**

Agersø By har middel egenskaber for erhverv, fordi kulturmiljøets mange gårde og aktive havnemiljø udgør grundlaget for erhverv inden for landbrug og fiskeri. Der findes ikke noget udpræget grundlag for andre typer af erhverv i byen, da byens isolerede placering på Agersø har en væsentlig betydning for tilgængeligheden til arbejdskraft og transport.

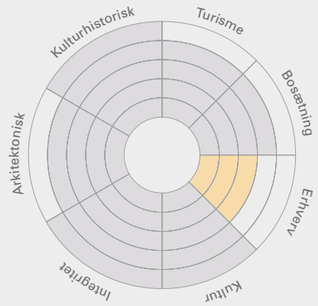

EKSEMPEL PÅ **EGENSKABER FOR KULTUR**

Agersø By har høje egenskaber for kulturoplevelser og -formidling, fordi kulturmiljøet udgøres af en intakt landsbystruktur med mange synlige elementer, som både fortæller om landsbyens oprindelse og udvikling som fiskeri- og landbrugsmiljø. Kulturmiljøet er dermed let at aktivere i forbindelse med kulturformidling eller kulturelle oplevelser såvel i landsbyen som på havnen.

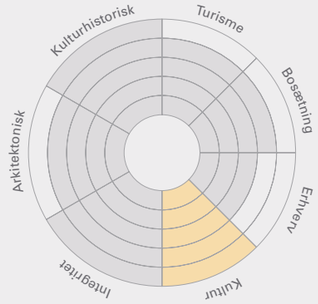

AFGRÆNSNINGEN AF KULTURMILJØET DANFOSS RUMMER IKKE KUN INDUSTRI OG FABRIK, MEN OGSÅ TO ARBEJDERBYER, LANGESØ OG HAVNBJERG, DER ER PRÆGET AF DEN VOKSENDE INDUSTRIS MODERNISTISKE TANKE OM PLANLÆGNING AF VELFÆRDSBYEN MED BEDRE BOLIGFORHOLD, SAMT OPLEVELSESPARKEN DANFOSS UNIVERSE, DER UDGØR ET NYERE LAG AF DEN SAMLEDE FORTÆLLING OM DANFOSS.

AFGRÆNSNING

Afgrænsningen af et kulturmiljø er vigtig for forståelsen af kulturmiljøet. Den er også vigtig for administrationen i forhold til planlægning, bevaring og byggeri. En afgrænsning bør derfor være så præcis som mulig og have en tydelig sammenhæng med kulturmiljøets fortælling og vurdering af værdier og egenskaber.

Et kulturmiljø udgør et ensemble af elementer i landskabet, der har en fortællende sammenhæng. Fortællingen er altså det, der knytter elementerne sammen, og den kan være defineret af en geografisk, en funktionel eller en materiel sammenhæng. En bygning vil ikke være et kulturmiljø i sig selv, men hvis den ligger i sammenhæng med f.eks. en landsby, vil den kunne indgå i et kulturmiljø. En bygning kan også indgå i et kulturmiljø, hvis dens funktion forbinder sig til flere landskabelige elementer. En vandmølle kan eksempelvis høre sammen med en mølledam, et stemmeværk eller et vandløb som fortællende elementer.

Afgrænsningen af kulturmiljøet foretages således med den bærende fortælling som styrende parameter. På samme måde som det gælder for vurderingen af kulturmiljøets værdier og egenskaber. Jo tydeligere kulturmiljøets fortælling kan aflæses og dermed afgrænses, desto bedre bliver muligheden for at forstå og aktivere kulturmiljøets værdier og egenskaber. Afgrænsningen er derfor med til at styrke forståelsen af kulturmiljøets fortælling som helhed. Ved at afgrænse kulturmiljøet skarpt i forhold til fortællingen, bliver kulturmiljøet mere forståeligt, og derved lettes forvaltningen af kulturmiljøet.

Fortællingen kan f.eks. knytte sig til bebyggede helheder, oplevelsesforløb, rumlige strukturer, visuelle forbindelser eller bestemte perioder. Fysiske markører som markskel, vej- og gadeforløb, banetracéer eller naturlige grænser i landskabet såsom skovbryn, skrænter, kystlinjer m.m. vil typisk spille en rolle for afgrænsningen, da de danner synlige overgange i landskabet.

I forbindelse med besigtigelsen udarbejdes et forslag til afgrænsningen af kulturmiljøet, som forholder sig til oplevelsen af den bærende fortælling. Den foreløbige afgrænsning markeres på et medbragt luftfoto. Forslaget til afgrænsning kan støtte sig til en eksisterende afgrænsning, hvis kulturmiljøet i forvejen er udpeget, eller det kan baseres på historisk eller aktuelt kortmateriale. Det er afgørende at afgrænsningen af kulturmiljøet er baseret på synlige spor i landskabet i dag.

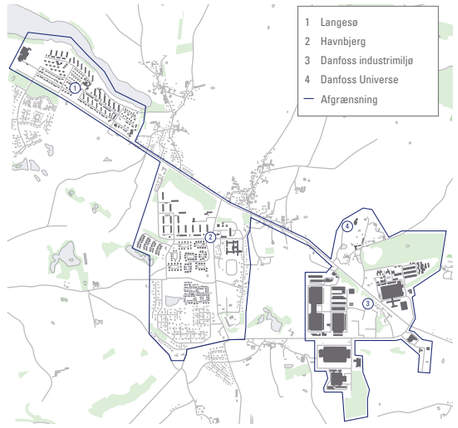

Eksempel på afgrænsning af Danfoss industri og arbejderby som kulturmiljø

Den endelige afgrænsning af kulturmiljøet foretages efter besigtigelsen, hvor der er mulighed for at sammenligne med kildemateriale, historiske kort mv. Den endelige afgræsning kontrolleres også ved gennemgangsmøde i arbejdsgruppen i forbindelse med konklusionsfasen.

Vær opmærksom på, at det kan være nødvendigt at beskytte ind- og udkig i kulturmiljøet, særlige omgivelser som en udskiftningsfigur i landskabet eller andre elementer, der er værdifulde for forståelsen af kulturmiljøets bærende fortælling og er sårbare over for ændringer. Men så vidt muligt bør et kulturmiljø være afgrænset, så det sikrer forståelsen for kulturmiljøet og dets bevaringsværdier. Bliver afgrænsningen for stor eller diffus, er der risiko for, at det kan svække hele kulturmiljøet og efterfølgende initiativer eller sagsbehandling.

Her følger fire eksempler på afgrænsninger af kulturmiljøer, hvor henholdsvis sammenlægning, opdeling, præcisering og omgivelser er anvendt til at styrke oplevelsen og forståelsen af kulturmiljøets fortælling.

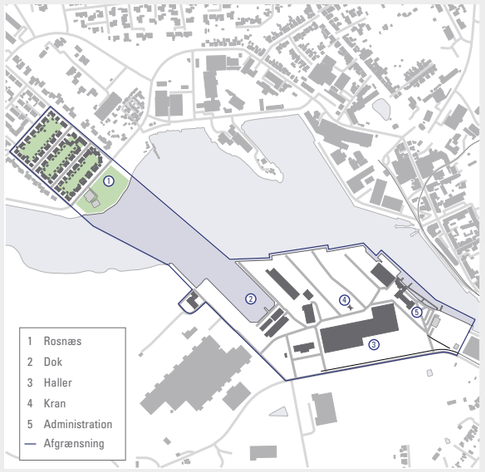

NAKSKOV SKIBSVÆRFT OG ROSNÆS,
LOLLAND KOMMUNE

Eksempel på afgrænsning af Nakskov Skibsværft og Rosnæs i Lolland kommune som sammenlægning af to forskellige kulturmiljøer. Kulturmiljøerne Nakskov Skibsværft og Rosnæs knytter sig til fortællingen værftsområdet med industribygningerne fra Nakskov Skibsværft og havebyen Rosnæs, som opførtes på den modsatte side af havnen som arbejderboliger til værftets ansatte. For at styrke fortællingen er kulturmiljøerne sammenkoblet til ét samlet miljø vha. afgrænsningen, som omfatter værftsgrunden på den ene side af havnen og Rosnæs haveby på den anden side.

SAMMENLÆGNING AF ET KULTURMILJØ

Et kulturmiljø kan i nogle tilfælde styrkes ved en sammenlægning med et andet kulturmiljø, hvis det har en sammenhængende fortælling. Eksempelvis kan fortællingen om en landsby styrkes, hvis den kobles sammen med en nærliggende herregård, hvor der er en kulturhistorisk sammenhæng, der stadig kan opleves i landskabet. Ligeledes kan fortællingen om en arbejderby styrkes ved sammenlægning med det industrimiljø, som oprindeligt gav anledning til opførelsen af arbejderbyen.

OPDELING AF ET KULTURMILJØ

Hvis et kulturmiljø indeholder flere forskellige fortællinger, kan det i nogle tilfælde styrke den enkelte fortælling at opdele kulturmiljøet i to eller flere miljøer. Eksempelvis kan fortællingen om en landsby, der har udviklet sig til en stationsby, styrkes ved at opdele kulturmiljøet i to, hvor det ene fortæller om den oprindelige landsbymidte og det andet om det nyere bymiljø, der er opstået omkring stationen.

ALLINGÅBRO STATIONSOMRÅDE,
NORDDJURS KOMMUNE

Eksempel på afgrænsning af Allingåbro Stationsområde i Norddjurs Kommune som ét separat kulturmiljø. I kulturmiljøet Allingåbro Stationsområde knytter fortællingen sig til det forholdsvis intakte stationsbymiljø med stationsbygningen, pakhuset, retiradebygningen og skinneanlægget samt den bevarede bebyggelse i Jernbanegade og Hovedgaden med relation til stationsbyperioden. De øvrige dele af Allingåbro by har ikke nogen tydelig tilknytning til stationsmiljøets fortælling, og afgrænsningen omfatter derfor kun de bevarede elementer i stationsmiljøet.

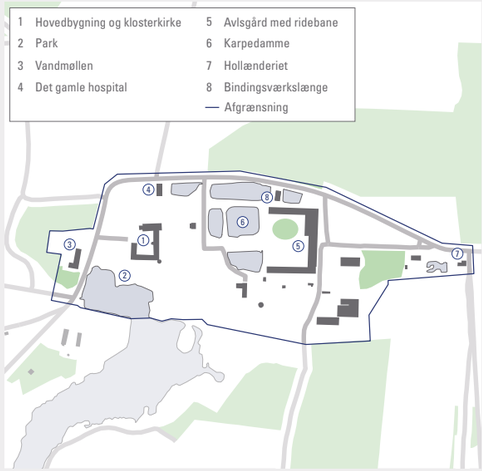

BRAHE-TROLLEBORG SLOT,
FAABORG-MIDTFYN KOMMUNE

Eksempel på afgrænsning af Brahe-Trolleborg i Faaborg-Midtfyn Kommune som udsnit af et større kulturmiljø. I kulturmiljøet Brahe-Trolleborg i Faaborg-Midtfyn Kommune er de bærende elementer herregårdens hovedbygning, ladegård, driftsbygninger, vandmølle og park. Afgrænsningen er derfor indsnævret til kun at omfatte bebyggede helheder og slotspark, frem for at involvere de store landbrugsområder, som tidligere har hørt under ejerlavet Brahetrolleborg. Ved at lade afgrænsningen følge kulturmiljøets synlige og oplevede elementer, styrkes forståelsen af miljøets fortælling og bærende bevaringsværdier, hvilket også letter forvaltningen af kulturmiljøet.

PRÆCISERING AF ET KULTURMILJØ

Ligeledes kan det være vanskeligt at opleve den bærende fortælling på stedet i et kulturmiljø, der indeholder store natur- eller landbrugsarealer. Her kan det være en fordel at beskære eller opdele kulturmiljøet i mindre afgrænsninger, som derved opleves stærkere.

OMGIVELSER TIL ET KULTURMILJØ

Nogle typer af kulturmiljøer har en kerne med tilhørende omgivelser. Det er typisk kulturmiljøer i det åbne land som eksempelvis en herregård, en landsby eller en råstofindustri. Her vil kernen ofte udgøre den bebyggede struktur, hvortil der knytter sig nære omgivelser. Eksempelvis kan en landsby være kernen i et kulturmiljø, mens den omkringliggende, bevarede stjerneudskiftning er omgivelserne. I de tilfælde hvor omgivelserne udgør en væsentlig del af den samlede helhed bør de inddrages i afgrænsningen, men det afhænger af kulturmiljøets bærende fortælling og om fortællingen er aflæselig i landskabet.

Det kan ligeledes være nødvendigt at medtage særlige udsigter, kig og sigtelinjer, som er væsentlige for kulturmiljøet. Eksempelvis kan en forbindelse mellem en by og vandet eller et forløb mellem en herregård og en samhørende landsby indgå i afgrænsningen. Det kan i nogle afgrænsninger af kulturmiljøer være relevant at inddrage omgivelser som beskyttelseszoner, hvis der er tale om særligt sårbare områder, der har betydning for kulturmiljøet. Her er det væsentligt, at anvendelsen af beskyttelseszoner er begrænsede og knytter sig til fortællingen.

BOESDAL KALKBRUD,
STEVNS KOMMUNE

Eksempel på afgrænsning af Boesdal Kalkbrud i Stevns Kommune, som inddrager omgivelser i området ved Stevns Klint. Kulturmiljøets kerne er kalkbruddets fordybning, kalkovnene, kalkpyramiden og kalkladen. Hertil knytter sig dele af klinten med skæremærker fra produktionen, adgangen til kysten samt arbejderboligerne i den nære kontekst. Disse synlige levn understøtter historien om den tidligere kalkudvinding, og kulturmiljøets omgivelser indgår i afgrænsningen for at styrke denne fortælling.

AGERSØ BY, SLAGELSE KOMMUNE

EKSEMPEL PÅ BESKRIVELSE

Fortællingen om Agersø By knytter sig til byens og havnens bebyggede helheder og den velbevarede landsbystruktur med gadekæret og de snoede vejforløb. Derfor er byens landsbymiljø og havnemiljø afgrænset som ét samlet kulturmiljø defineret af det bebyggede miljø og gadeforløb. Også bebyggelser af nyere karakter indgår i afgrænsningen, da de understreger den oprindelige landsbystruktur.

EKSEMPEL PÅ AFGRÆNSNING AF ET KULTURMILJØ
AGERSØ BY, SLAGELSE KOMMUNE

4. KONKLUSION

I METODENS FJERDE FASE FASTLÆGGER ARBEJDSGRUPPEN VURDERINGER OG AFGRÆNSNINGER AF DE SCREENEDE KULTURMILJØER SAMT UDVÆLGER DE KULTURMILJØER, DER SKAL INDGÅ I DEN VIDERE PLANLÆGNINGSPROCES.

KONKLUSION PÅ VURDERING OG AFGRÆNSNING

Arbejdsgruppen gennemgår sammen de screenede kulturmiljøer med udgangspunkt i fotoregistreringen og de udførte beskrivelser, og forslagene til vurderinger og afgrænsninger diskuteres og fastlægges ud fra en faglig konsensus. Den ansvarlige for besigtigelsen af kulturmiljøet fremlægger for resten af arbejdsgruppen og viser fotos fra besigtigelsen. På baggrund af gennemgangen fastlægges vurderingen af værdier og egenskaber samt den endelige afgrænsning. Gennemgangsmødet fungerer således som kontrolparameter og kvalitetssikring af screeningens resultater.

Som en inspiration og rettesnor kan arbejdsgruppen benytte screeningsrapporterne fra de kommuner, som Arkitektskolen Aarhus allerede har screenet. Rapporterne er tilgængelige på Arkitektskolen Aarhus' hjemmeside www.aarch.dk.

UDVÆLGELSE AF KULTURMILJØER

Efter gennemgangen udvælger arbejdsgruppen de kulturmiljøer, der skal indgå i den videre planlægningsproces. Udvælgelsen er baseret på de formål og kriterier, der blev defineret i screeningens opstartsfase. Udvælgelsen foretages kollektivt af arbejdsgruppen gennem faglig konsensus.

AFRAPPORTERING

Denne fase indeholder en dokumentation af screeningens resultater fra besigtigelsen samt en oversigt over de udvalgte kulturmiljøer. Valget af afrapporteringsform skal afspejle screeningens formål og kommunens fremadrettede arbejde med kulturmiljøerne. I forbindelse med udviklingen af SAK-metoden er der udarbejdet en rapportskabelon.

RAPPORTENS ELEMENTER BESTÅR AF:

- Overordnet beskrivelse af kommunen.
- Besigtigelsesskema med nummer, foto, kort beskrivelse og vurdering for hvert kulturmiljø.
- Oversigtskort med vurdering af værdier og egenskaber, der visualiserer fordelingen af kommunens kulturmiljøer ud fra farvekoder for hhv. lav, middel og høj værdi, samt placeringen af kulturmiljøer med egenskaber inden for de forskellige parametre.
- Kulturmiljøanalyse af de udvalgte kulturmiljøer. Kulturmiljøanalysen indeholder en beskrivelse af kulturmiljøet, dets type og kategori, dets bærende bevaringsværdier, dets egenskaber og potentiale samt illustrationer i form af fotos og kort, der viser dets afgrænsning.

IMPLEMENTERING

NÅR SCREENINGEN AF KULTURMILJØER ER AFSLUTTET, SKAL RESULTATERNE IMPLEMENTERES. EN SCREENING KAN ANVENDES I FLERE SAMMENHÆNGE SOM IMPLEMENTERING AF KULTURMILJØERNE I KOMMUNEPLANEN, FORMIDLINGS-INITIATIVER ELLER SOM GRUNDLAG FOR BESLUTNINGER, PROJEKTER ELLER ANDEN PLANLÆGNING.

IMPLEMENTERING OG FORMIDLING

Arbejdsgruppen kan afslutningsvis lave en opfølgning for at sikre, at de mål, der blev defineret i opstartsfasen, er blevet indfriet i forbindelse med screeningen, og at screeningens resultater er blevet afrapporteret.

Når screeningen af kulturmiljøer er afsluttet følger der en implementering, hvor resultaterne af screeningen skal bringes i anvendelse. Implementeringsfasen afhænger af, hvilke mål kommunen har sat sig med screeningen af kulturmiljøer. Det kan være at implementere resultaterne i kommuneplanen ved at revidere kommuneplanens kulturmiljøer, afgrænsninger og retningslinjer. Hvis de udvalgte kulturmiljøer skal implementeres i en kommuneplan, skal udpegningerne gennem en politisk godkendelse og overføres til WebGIS. Det kan foretages som en del af en kommuneplanrevision, som et bilag til kommuneplanen, en sektorplan, en udviklingsplan eller et kommuneplantillæg.

Screeningen af kulturmiljøer kan også anvendes i formidling af kulturmiljøernes historie, bevaringsværdier og egenskaber, hvor der skal skabes et fælles vidensgrundlag for ejere, borgere, museum, kommune og andre aktører i den fremtidige planlægning. Det kan have stor betydning i sammenhænge som byggesagsbehandling, lokalplanlægning, byudvikling eller destinationsudvikling og turismestrategi.

Screeningen af kulturmiljøer giver et overblik over kommunens kulturarv, og SAK-metoden tydeliggør kulturmiljøernes værdier og egenskaber som et udviklingspotentiale. Screeningen kan udgøre et udgangspunkt for andre initiativer, hvor der kan gøres brug af kulturmiljøernes potentiale. Her er en række eksempler, hvor kommuner har anvendt en screening af kulturmiljøer:

- Revidere kommunens udpegning og afgrænsning af kulturmiljøer i kommuneplanen
- Formulere kommunens bærende fortællinger gennem kulturarven – hvem er vi som kommune?
- Finde frem til de mest værdifulde kulturmiljøer, som kan indgå i kommunens udviklingsplaner
- Bestemme hvor der skal laves SAVE-registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi
- Bestemme hvor der skal laves en lokalplan

Screening af kulturmiljøer | Arkitektskolen Aarhus | Nørreport 20, 8000 Aarhus C

9 788790 979829